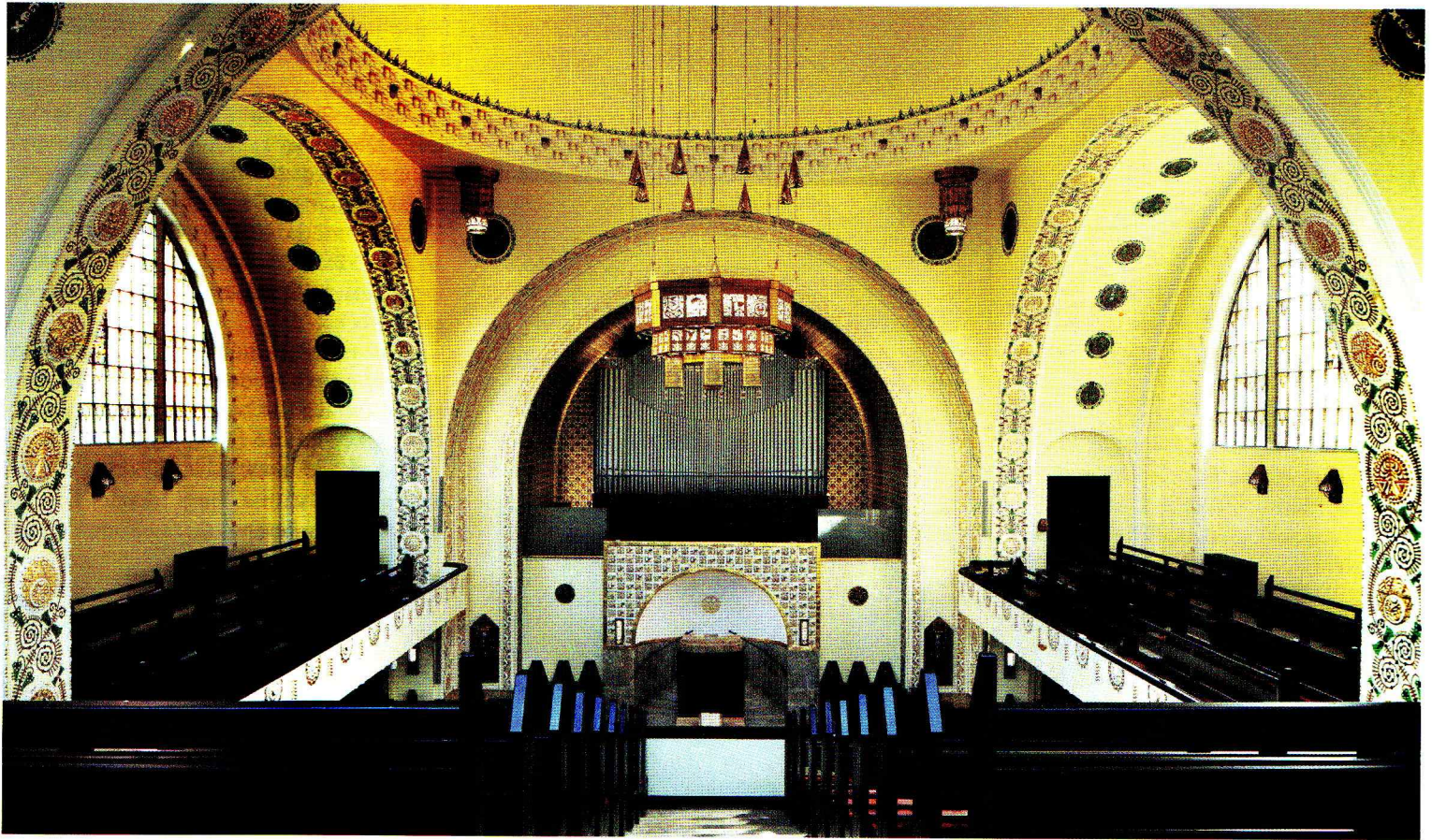

MÉG A TEMPLOMNÁL IS NAGYOBB FASORI REFORMÁTUS TEMPLOM MŰEMLÉKI FELÚJÍTÁSA, BUDAPEST

Építészek / Architects: VARGA PIROSKA, BERZSÁK ZOLTÁN

Szöveg / Text: DRAGON ZOLTÁN

Fotók / Photos: HAJDÚ JÓZSEF

A Budapest-Fásori Református Egyházközség temploma előcsarnokának bejárata felett Máté evangéliumából vett vers hirdeti: „még a templomnál is nagyobb van itt” (Mt 12,6). A felirat írásmódja régies, korabelinek hinné a látogató, pedig a templom felszentelésének századik évfordulójára készült el: a legutóbbi felújításkor csak megújították, mintegy véglegesítették.

A felirat értelmezése kettős, mivel katolikus szempontból utalhat az eucharisziára, református szempontból pedig a gyülekezetre, hiszen bárhol lehet templom, ahol összegyűlnek Jézus nevében. Építészeti szempontból pedig túlmutat a templomépületen, és rámutat a hivatali, illetve az oktatási tevékenység (óvodai, iskolai) épületeire.

Árkay Aladár katolikus építészként tervezte meg 1913-ban a templomot, ami ebben az időszakban még nem tűnt annyira kirívónak – csak a harmincas években kezdtek el igazán ragaszkodni a felekezetek ahhoz, hogy saját valóságbeli tervezzen templomot. Ez a kitétel bizonyos fokig jogos, mert csak egy adott felekezeti liturgiát jól ismerő építész tud minden használati kérdésre jó választ adni. A tervező katolikusága egyetlen helyen jelenik meg markánsan: Árkay úrvacsorai asztal helyett oltárasztalt emeltetett. És mivel a protestáns istentisztelet során a lelkész a hívekkel szemben áll, így az „oltár” „szembemiséző” lett, megelőzve közel egy évtizeddel Rudolf Schwarz aacheni templomát és Romano Guardini gondolatait. Talán ez a megbízás segített abban, hogy Árkay Aladár, illetve később fia, Bertalan Rimanóczy Gyula és Körmeny Nándor mellett az építészettörténet „liturgikus reformerei” legyenek.

A templom állapota az elmúlt évtizedekben sokat romlott, és a tervezésbeli hiányosságok is egyre jobban szembetűntek – mindkettőt megpróbálták orvosolni az 1980-as években egy nagyobb felújítás keretében. Ám a beavatkozás nem igazán a műemlékvédelmi szempontok alapján történt, és az eredmény nem tükrözte az építéskori állapotokat, mert sok homlokzati dísz eltávolítottak, illetve jobbik esetben „csak” lefestettek. Közel harminc évvel

KÜLSŐ FELÚJÍTÁS / FACADE RENEWAL

Megbízó / Client:

**Budapest-Fasori Református
Egyházközség**

Vezető tervezők / Leading architects:

Varga Piroska DLA – Grafit

Műterem

Projektvezető építészek / Project leading
architects:

Tömpe Zoltán, Lezsovits Gergely

Építész munkatársak / Fellow architects:

Répay Dorottya, Somkutas Bianka

Gizella, Torma Sára

Műemléki szakértők / Built heritage experts:

Dr. Nagy Gergely Domonkos,

Varga Piroska DLA

Üvegrestaurálás / Glass restoration:

Herczeg Ágnes, Payer Károly

Szilikát kerámia restaurálási kutatás /

Silicate ceramic restoration research:

Csáki Klára

Szilikát kerámia restaurálás / Silicate

ceramic restoration:

Payer Károly

Épületszerkezetek / Framework:

Nagy Károly

Épületgépészet / HVAC:

Kristyán Róbert

Festőrestaurálás / Painting restoration:

Maszelka János, Bóna István DLA

Statika / Structure:

Laczkovics János

Épületdiagnosztika / Building diagnostics:

Kövesi Attila

Sgraffito:

Bóna István DLA

Kőrestaurálás / Stone restoration:

Lovas Dániel

Épületvillamosság / Electrical

engineering: **Sándor Dávid**

Tűzvédelem / Fire protection:

Pukánszky Gabriella, Vásárhelyi

Zoltán, Bencsné Agócs Rita

Faanyagvédelem / Timber protection:

Papp László

Lézerszkennelés / Laser scanning:

Sipos Máté

BELSŐ FELÚJÍTÁS / INTERIOR RENEWAL

Megbízó / Client:

**Budapest-Fasori Református
Egyházközség**

Generáltervező / General planning:

4 plusz Építész Stúdió

Vezető tervező / Lead architect:

Berzsák Zoltán

Építész munkatársak / Fellow architects:

Gerák Miklós, Berzsák Barna,

Eperjesi Blanka

Tartószerkezet / Structure:

Puskás Balázs

Épületgépészet / HVAC:

Berzétei László

Épületvillamosság / Electrical

engineering:

Károlyi Nóra

Tűzvédelem / Fire protection:

Dr. Érces Gergő

Szilikát- és fémrestaurátor / Silicate and

metal restoration:

Payer Károly

Festő restaurátor / Painting restoration:

Rácz Krisztina

Kő restaurátor / Stone restoration:

Lovas Dániel

Fa restaurátor / Wood restoration:

Zágoni Péter

Projektkoordinátor / Project

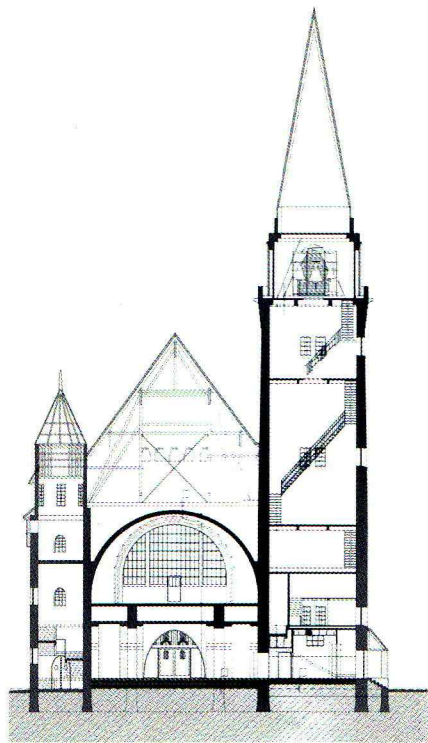
coordination:

Fürjesné Dr. Péntek Katalin

Kivitelező / Main contractor:

Tandart Kft.

kiegészítették, a gipsz domborműveket kipótolták. A késő art deco térrel éles kontrasztot alkotó modern stílusú orgonát szintén felújították az elmúlt évek során – a két játszóasztal közül a fenti a koncerteket, a lenti pedig a liturgiát szolgálja.

A templomtér felújításának egyik sarokpontja a világítás korszerűsítése volt. A templom építéskor a villanyvilágítás kialakítása még gyermekcipőben járt, ezért többfajta próbálkozás nyomait is meg lehetett figyelni az építkezés során, például a kikötött kupoladerítést. A felújítás során a csillárnak szántak fő szerepet, azt újratervezték, megnövelték a fényerejét, beüvegezték, a kupola négy ellentétes sarkán lévő hasonló stílusú lámpát pedig kikötötték. A fényerő miatt viszont szükséges volt a karzatok alatti teret deríteni. A hőszigeteléssel ellátott vasbetonkupola opeionja most már mint szellőző is szolgál, a felette elhelyezett ventilátor a használt levegőt juttatja ki a szabadba.

A hivatali helyiségeket és a lelkészlakást rejtő épület eredetileg semmiféle összeköttetéssel sem rendelkezett a templommal. Később ezt több-kevesebb sikerrel oldották meg, és kialakítottak egy sötét folyosót. A mostani átépítéskor a földszinti térre fűzték fel a hivatali és gyülekezeti funkciókat rejtő helyiségeket, amelyeket egy fogadótérből lehet megközelíteni. A vizesblokk és a konyha átkerült az újonnan kialakított télikert oldalára. A házban több lakást is létrehoztak, így például az egyházi orgona alatti lakását most a tetőtérbe helyezték át, a régi lakásból közösségi tér lett. Gyülekezeti térből pedig nincs hiány, hiszen még a pincében is kialakítottak

később új problémával kellett szembesülni: a templom nem volt akadálymentesen megközelíthető. Ezért megbízták Berzsák Zoltánt, a mostani műemléki felújítás egyik építészét, aki egy kertet tervezett, és azon keresztül oldotta meg a szintkülönbség áthidalását. A családi adományból történő kialakításnak köszönhetően arccal a templom felé fordították Laky Adolf mellszobrát (aki a vagyonát ajánlotta fel a templom építésére), illetve padokat helyeztek el már a közösségi, azaz gyülekezeti funkció erősítése érdekében.

Újabb tíz esztendővel később került sor a teljes megújításra, melynek során Varga Piroska (Grafit Műterem Kft.) végezte el a külső homlokzat műemléki felújításának tervezését. Az épületrestaurátori munkák elvégzése mellett külön kellett figyelni az épületszigetelés nehézségeire: a téglalábazatnál meg lehetett oldani a külső szigetelést, ám a kőlábazat belső szigetelést kapott. A helyreállítás során újra láthatóvá váltak az eredeti sgraffitók, Zsolnay-kerámia és üveges, bádogos munkák.

A belső tér felújítása, melyet Berzsák Zoltán vezetett, nem korlátozódott, nem korlátozódhatott csak a templomtérre. Az egyik legégetőbb probléma az volt, hogy megfeleltessék az épületet a 21. századi kihívásoknak. Ezen okból fel kellett újítani a teljes gépészetet és alkalmassá kellett tenni a fűtést-hűtést a hőszivattyús rendszer későbbi beépítésére, az elektromos rendszer átalakítása során pedig gondolni kellett az istentiszteletek streamelésére, a kamerák, monitrok beépítésére és elhelyezésére, a hangosítás kialakítására. A templomtérben elbontották a padok alatt korábban emelt, a padlófűtést rejtő pódiumot, és a padlófűtést a teljes térre kiterjesztették. Ennek köszönhetően a padok már az új burkolatra kerültek vissza. A lábazati párkányokat

egy tárgyalótermet. A közösségi terek többfunkciósak: más szerepet kapnak a hétvégi istentiszteletek és más a hétköznapi gyülekezeti alkalmak során. Így ugyanaz a tér lehet gyermekmegőrző vagy ifjúsági terem, hétköznapi pedig bibliaórák, egyházi tanácskozások helye is.

Árkay Aladár katolikus építészként tervezte meg a fásori református templomot. Tíz esztendővel később ez a fajta késői art deco stílus jellemzi a városmajori kistemplomot, mely a nagy templom elkészülte után mint kultúrház működött tovább. Ez a fajta közösségi, „gyülekezeti” funkcióváltás a harmincas évekre már megszokottá vált a katolikusok számára az Actio Catholicának köszönhetően – legújabb kori reneszánszát napjainkban éli.

„Még a templomnál is nagyobb van itt” – hirdeti a bejárat feletti felirat. A templom nagyságát pedig az a gyülekezet határozza meg, amely a korának megfelelő környezetben, korának megfelelő válaszokat tud kapni, és ahol (idézzve egy másik feliratot) van hely mindenki számára.

Even Larger Than The Church Restoration Project, Fásor Lutheran Church, Budapest

The church of the Reformed Parish of Budapest-Fásor was designed by Aladár Árkay in 1913. The condition of the structure has deteriorated considerably in recent decades, and its design deficiencies have become increasingly apparent meanwhile. Both these issues were attempted to be addressed in a major renovation project taking place in the 1980s, but the architectural intervention was not really based on heritage conservation and thus the result did not reflect the conditions at the time of construction. Almost thirty years later, a new problem was encountered: the church itself was not accessible without obstacles. So Zoltán Berzsák, one of the architects of the current restoration project, was commissioned to design a garden and bridge the difference in level. Another ten years later, the complete renovation took place, with Piroks Varga designing the entire exterior façade. During the restoration, the original sgraffito, Zsolnay ceramics and glass and tin work also were restored. The renovation of the interior, managed by Zoltán Berzsák, involved the refurbishment of all the mechanical installations and the adaptation of the heating and cooling system to the future installation of a heat pump system. One of the cornerstones of the renovation of the church was the modernisation of the lighting system and features.